

**ШЕСТИКТОВИЙ ДОЛЬНИК В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ
1960–1970-Х РОКІВ: ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ**

Розглянуто шестиіктвовий дольник як один із ключових розмірів у поезії 1960–1970-х років. Проблематизовано питання цезурованості цього розміру. Вказано на неповноту сучасних принципів визначення цезури в дольнику. Проілюстровано деякі випадки метричної неоднозначності шестиіктовика.

Ключові слова: вірш, тонічний вірш, дольник, цезура, українська поезія ХХ століття.

Проблема вивчення дольника як одного із значимих віршових розмірів ХХ століття особливо актуалізувалася в українському віршознавстві в останні кілька десятиліть. Своєрідною віхою у цих дослідженнях став віршознавчий семінар у Києві (під керівництвом Н. Костенко), за результатами якого видано монографічне дослідження, присвячене українському дольнику [9]. Втім, якщо питання розвитку та типології коротких дольникових розмірів авторами монографії висвітлені досить широко, то основи типології довгих дольників ще тільки намічені. В українському віршознавстві це питання розглядалося у статтях Н. Костенко (“Дольник Миколи Бажана”) та О. Башкирової (“Ритмічні форми довгих дольників: спроба класифікації”), обидві розвідки включені до згаданої монографії. У зарубіжній (російській) науці про вірш до розгляду довгих дольникових розмірів зверталися, зокрема, М. Гаспаров (у книзі «Нарис історії російського вірша») [2], В. Семенов (у статтях про ритміку творів Й. Бродського) [7], К. Корчагін (у дисертаційній роботі “Цезура в російському вірші 18 – першої чверті 20 ст.”) [5].

Метою нашої статті є окреслення дискусійних та проблемних місць у типологізації шестиіктового дольника (Дк6) на матеріалі української поезії 1960–70-х років та визначення напрямків подальшого теоретичного осмислення ритмічних форм цього розміру.

Масив поетичних текстів, на якому проводилося дослідження, – це шірока добірка творів, написаних дольниками у вказані два десятиліття. До нього увійшли твори 26 поетів (зокрема, Андрія Малишка, Дмитра Павличка, Івана Драча, Ліни Костенко, Ігоря Калинця, Ірини Жиленко, Миколи Бажана та ін.). Загальна кількість творів – 726, віршових рядків – 16 202. Рядків, які ми не включали до обрахунків (через те, що вони, хоч і знаходяться

в дольникових творах, але не вкладаються у схему дольника), у добірці 1775 (11%), тобто ми оперували масивом 14 427 власне дольникових рядків.

У масиві 1769 рядків є шестиіковими (Дк6), що становить 13% від усіх рядків дольника. Творів, що написані з переважанням шестиікових рядків, – 70. Вони зустрічаються в доробку 14 поетів, найширше представлені в поезії І. Драча (19 творів), М. Бажана (11), А. Малишка (9 творів).

Загалом же шестиіковий дольник в українській поезії 1960–1970-х років входить до трійки найпоширеніших дольникових розмірів. Причому в 1970-х роках по відношенню до 1960-х частка рядків Дк6 значно зросла. Як видно з табл. 1, збільшується не лише відсоток шестиіковика від кількості рядків дольника за десятиліття (більш ніж удвічі), а й навіть його вираження в абсолютних числах, і це на фоні масштабного зниження кількості дольникових рядків загалом (зумовленого, вочевидь, певними загальномистецькими тенденціями: переходом від авангардистських до традиціоналістських форм вираження художнього змісту).

Таблиця 1. Представлення Дк6 за десятиліттями

		1960-ті	1970-ті
Дк6	рядків	792	977
	%	9,2	20,0
Рядків дольника загалом		8638	4879

Проблеми, з якими ми зіткнулися на підходах до типологізації шестиікового дольника, передусім стосуються виявлення й розмежування цезурованого та безцезурного варіантів цього розміру.

Здавалося б, для шестиіковика, рядки якого мають симетричну структуру, це питання взагалі не повинно проблематизуватися, на відміну від п'ятиікового дольника (про цезурування якого див. [10]). Справді, віршознавці, які розглядали ритміку дольника, здебільшого просто стверджували, що шестиіковик є цезурованим розміром [5, с. 55] і вказували на генетичний зв'язок шестиікового рядка із триіковим. Так, М. Гаспаров піввірші шестиіковика (англійських авторів А. Теннісона, Р. Кіплінга, В. Морріса) бере як матеріал для статистики по європейському триіковику, зауважуючи: «[в] англійській поезії триударний дольник вживається майже винятково “здвоєним”, у вигляді шестиударника з сильною серединною анакрузою» [3, с. 87]. Схожий погляд представлено і в розвідці Н. Костенко про дольники М. Бажана, де з огляду на генетичний зв'язок Дк3 та Дк6 пропонуються принципи типологізації останнього: «6-іковий дольник є подвоєнням 3-ікового, що

визначає й класифікацію його ритмічних форм: до кожної з п'яти форм ДкЗ додаються усі п'ять варіантів. Отже, загальна кількість ритмічних форм 6-іктового дольника дорівнює 25» [9, с. 365]. Дослідниця також зауважує, що в шестиіктовику «синтезувалися властивості як 3-іктового дольника (через його подвоєння), так і силабо-тонізованого гекзаметра» [9, с. 370].

Звісно, наведені погляди враховують певну ритмічну тенденцію, притаманній шестиіктовику. Однак наше дослідження дольника, що базується на значному масиві текстів (і передбачає, зокрема, їх автоматизоване опрацювання), потребує точніших формальних критеріїв для визначення цезурованості рядка чи твору. А отже необхідно зробити уточнення, чи шестиіктовий дольник взагалі може бути безцезурним.

Логіка віршознавчого аналізу, якої дотримувався К. Тарановський при розгляді двоскладових розмірів, передбачає, що цезурованість є ознакою поетичного твору (а не окремого рядка, взятого поза контекстом), і вже через твір вона приписується рядкам цього твору. Так, наприклад, цезурованими вважаються такі з творів, написаних п'ятистоповим ямбом, у яких 95–100% рядків мають словоподіл після другої стопи [8, с. 153–268].

Згідно з цими принципами ми в дольнику так само приписуватимемо цезуру як ознаку тільки тим рядкам, які входять до цезурованих творів. Отже, при вкрапленні одиничних рядків шестиіктовика у твори, що написані нецезурованими іншими розмірами, вважатимемо такі рядки безцезурними.

А от визначення цезури в творі, що (цілком або значною мірою) написаний шестиіктовим дольником, ставить перед дослідником певні проблеми, зумовлені різницею структур тонічного і силабо-тонічного віршових рядків. У дольнику складно провести чітку межу між іктами, повторюваність якої слугувала б певним ритмічним сигналом – цезурою, адже ікти – це власне наголошені склади, між якими завжди буде словоподіл, бо (основний) словесний наголос може бути тільки одним. Російський дослідник цезури К. Корчагін (покликаючись, зокрема, на дослідження М. Гаспарова та В. Семенова) запропонував вважати умовами цезурованості в дольнику такі: «якщо в 95–100% рядків твору виявляється або постійне передцезурне закінчення <...>, або досить частотне відхилення від стандартної величини міжіктового інтервалу (зазвичай таким вважається 1–2-складовий інтервал), що супроводжується наголошеною константою перед словоподілом і розміщене в одній і тій самій позиції рядка <...>. Друга умова не зводиться до першої, оскільки в разі її застосування закінчення першого піввірша може варіюватися більш вільно» [5, с. 203].

Втім, застосування критеріїв Корчагіна до нашого масиву текстів оприявило низку проблематичних питань; постала необхідність уточнення цих критеріїв для значної частини творів.

Безперечно безцезурною визначено лише одну 12-рядкову поезію. Це «Вечірня» І. Калинця [4, с. 75–76] – римований твір нерегулярної ритміки, близької до ритміки верлібрів, улюбленої стихії цього автора. Ось її фрагмент:

Тремтіла єдина зоря зеленим оком радіо,
вливалися солов'ї і липи тріщали в ефірі.
Зачарований Саваоф, завмерши за хмар балюстрадаю,
щонеділі святе дозвілля приносив діду в офіру.

1	–	2	–	2	–	1	–	1	–	1	–	2
1	–	4	–	1	–	2	–	2	–	1		
2	–	4	–	1	–	2	–	2	–	2		
2	–	2	–	1	–	2	–	1	–	2	–	1

А стосовно творів, наявність цезури в котрих не є безперечною, виникла низка проблемних питань, які можна розподілити на (а) ті, що стосуються дольників з регулярною ритмічною структурою; (б) притаманні дольникам нерегулярної структури; (в) спільні.

До останніх можна віднести необхідність доповнення списку цезурних ефектів ще одним випадком: збігом двох двоскладових інтервалів, які, хоч і становлять разом чотирискладовий інтервал, однак не свідчать про пропуск ікту, а є так званими «внутрішньою клаузулою» та «внутрішньою анакрузою».

У творах з регулярною ритмічною структурою іноді спостерігається при варіативній «внутрішній клаузулі» стала «внутрішня анакруза». На наш погляд, це також є достатнім свідченням поділу вірша на піввірші. Вочевидь, масив, яким оперував К. Корчагін, просто не мав подібних прикладів, тому це й визначено як критерій. В українській поезії прикладом такого цезурування шестиктовика є поезія М. Бажана «Злобне кипіння магми, виверження породи...» з циклу «Італійські зустрічі».

Часом шестиктові дольники зі строгою ритмікою, наближеною за порядкованістю до ритміки силабо-тонічних розмірів, виявляють ознаки такої надмірної ритмічної впорядкованості, за якої зв'язки між піввіршами сильно ослаблюються. Це пояснюється природою сучасного слов'янського вірша: «цезура є інструментом, що розділяє вірш на піввірші, котрі сприймаються як відносно автономні фрагменти віршового рядка, тобто такі фрагменти, зв'язок між якими вочевидь слабший від зв'язку між елементами, що їх складають» [5, с. 70]. Тож, якщо зв'язки між піввіршами дуже ослаблюються, то твір набуває подвійного статусу (чи то це довгі рядки Дк6, чи короткі Дк3).

Так написана поезія А. Малишка «Поклади свої добрі руки і хліб-сіль освяти на свята...», яка складається з 10 рядків Дк6. Переважна більшість

піввіршів у цьому творі ізосилабічні та ізоритмічні (17 з 20): мають тотожні анакрузи, клаузули, однаковий ритмічний малюнок. Така логоедичність звукомлює сприйняття їх як самостійних ритмічних структур (у перших двох рядках це ще й посилюється наявністю внутрішньої рими):

Поклади свої добрі руки	2	–	2	–	1	–	1/
і хліб-сіль освяти на свята	2	–	2	–	1	–	1//
Народи хоч мільйони онуків,	2	–	2	–	2	–	1/
ти ж у мене така багата!	2	–	2	–	1	–	1//
<...>							
Щоб твоя молода робота	2	–	2	–	1	–	1/
заповітом земним постала,	2	–	2	–	1	–	1//
Щоб твоя неспалима крона	2	–	2	–	1	–	1/
біля серця мого зростала...	2	–	2	–	1	–	1//

[6, с. 479–480]

М. Бажан у своїх логоедизованих шестиіктовиках вдається ще й до графічного прийому, який посилює двозначність у сприйнятті ритму. Він записує їх з мінімальним, практично незначимим відступом на початку підряддя, перетворюючи на стрункий «стовпчик», зібраний з коротких рядків. Таке оформлення обране автором лише для трьох творів із циклу «Італійські зустрічі» («Я сподівався на радість, з нею здибавсь, бувало...»; «Коли він спинивсь біля мене, то я зрозумів не зразу...»; «Скільки безлюдних миль, скільки безплідних піль...»), які сусідують з іншими шестиіктовиками автора, поданими у вигляді довгих нерозривних рядків [1].

Скільки безлюдних миль,	0	–	2	–	1	–	/
скільки безплідних піль,	0	–	2	–	1	–	//
Скільки липких, як вар,	0	–	2	–	1	–	/
димних, як згар, доріг!	0	–	2	–	1	–	//

[1, с. 248]

Як видно з наведеного прикладу, піввірші усамостійнюються ще й засобами квазірими (*міль* – *піль*) та синтаксичного паралелізму, завдяки яким у перших двох квазірядках навіть можна спостерегти панториму. Втім, прискіпливий розгляд таких поезій вказує, що це все-таки шестиіктовий вірш:

основна рима пов'язує тут саме парні піввірші; а початок усіх непарних піввіршів (і лише їх) позначений великою літерою.

Зовсім інші питання виникають при типологізації творів, які мають нерегулярну ритмічну структуру. Зазвичай ознакою цезури в них є наявність цезурних ефектів, а не однотипність прицезурних «анакруз» чи «клаузул». Однак вказуючи на це, К. Корчагін не зазначає, якою має бути кількість таких ефектів у творі і обережно обходить словом «частотні». Та річ у тім, що цезурні ефекти – це, власне кажучи, відхилення від певного заданого ритму, а відхилення зазвичай частотними не бувають. Ми в нашій вибірці допускаємо як достатню кількість 10% випадків на твір (тобто один випадок на 10 рядків), прийнявши її з огляду на характер творів, що потрапили до масиву.

Слід зауважити, що поряд із цезурними ефектами в дольнику можуть бути й інші відхилення від ритму: нетипові міжкіттові інтервали, наявність яких свідчить, що рядок, у якому вони зустрілися, вже не можна віднести до дольникових рядків. Значна кількість таких випадків на твір розмиває дольниковий ритм, перетворюючи його на тактовик чи акцентний вірш. Про це пише і М. Гаспаров: «Тактовик ХХ ст. розвивався з розхитуваного дольника – наприклад, шляхом подовження спершу серединного інтервалу (начебто цезурного нарощення), а потім і всякого іншого» [2, с. 231].

Таким чином, постає ще одна проблема – проведення межі між розхитаним дольником та іншими акцентними розмірами. Допускаємо, що відступи від типового інтервалу, які зустрічаються на місці цезури, не виводять твір із розряду дольників. Однак яким має бути співвідношення цезурних ефектів та інших нетипових інтервалів (не на цезурі), щоб можна було стверджувати, що йдеться все ще про дольник, а не про тактовик?

Особливо це питання актуальне для творів І. Драча – поета, що тяжів у 1970-х до акцентної ритміки. Якщо, наприклад, у його 24-рядковій поезії «Майстер чортів Антоніс Шмуланс (Гунару Прівде)» 13 випадків цезурних ефектів і 3 випадки відступу від типового інтервалу поза цезурою, то сумнівів у тому, що це цезурований Дкб, не виникає. А от стосовно «Листа до Тіціана Табідзе», у якому на 16 рядків припадає три випадки цезурних ефектів і стільки ж відхилень від типового міжкіттового інтервалу поза цезурою, доводиться обумовлювати, що така пропорція є достатньою для того, щоб вважати твір цезурованим.

Підводячи підсумки, зауважимо, що явище цезурування в шестикіттовому дольнику є не настільки однозначним, як це традиційно вважалося. Шестикіттовий рядок не обов'язково розпадається на два трикіттових, і твір Дкб не обов'язково є цезурованим. Визначення цезури в дольнику потребує уточнення критеріїв та їх розширення як для регулярних, так і для нерегулярних

ритмічних структур. Помічено, що деяким формам шестииктового дольника притаманне розмивання ознак цього розміру, завдяки чому вони можуть набувати метричної неоднозначності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан М. П. Доробок : Вибрані поезії / Микола Бажан. – К.: Дніпро, 1979. – 375 с.
2. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Рифма. Строфика / М. Л. Гаспаров. – М. : Фортуна Лимитед, 2002. – 352 с.
3. Гаспаров М. Л. Русский трехударный дольник XX века / М. Л. Гаспаров // Теория стиха / Под ред. В. Е. Холшевникова. – Л., 1968. – С. 59–106.
4. Калинець І. М. Слово триваюче : Поезії / Ігор Калинець. – Харків : Фоліо, 1997. – 542 с.
5. Корчагин К. М. Цезура в русском стихе XVIII – первой четверти XX века : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Кирилл Михайлович Корчагин; Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН. – Москва, 2012. – 267 с.
6. Малишко А. Поетичні твори. Літературно-критичні статті / Андрій Малишко; вступ. стаття О. В. Шпильової; упоряд. і приміт. Н. М. Гаєвської. – К. : Наук. думка, 1988. – 736 с.
7. Семенов В. Ритм и синтаксис позднего неклассического шестииктного стиха Бродского / В. Семенов // Ruthenia. [Электронный документ]. – Режим доступа: www.ruthenia.ru/document/179790.html.
8. Тарановский К. Русские двусложные размеры. Статьи о стихе / Кирилл Тарановский; под ред. В. Тарановской-Джонсон, Дж. Бейли и А. В. Прохорова; Пер. с серб. В. В. Сонькина. – М. : Языки славянской культуры, 2010. – 552 с.
9. Український дольник : Колективна монографія / за ред. Н. В. Костенко. – К. : Видавничий дім Д. Бураго, 2013. – 432 с.
10. Ходаківська Я. П'ятииктовий дольник в українській поезії 1960–1970-х років / Ярина Ходаківська // Волинь філологічна: текст і контекст. Мова і вірш : Збірник наукових праць. – Вип. 16. – Луцьк, 2013. – С. 255–264.

Ходаковская Я., сотрудник,
Института филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ШЕСТИИКТНЫЙ ДОЛЬНИК В УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ 1960–1970-Х ГОДОВ: ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГИЗАЦИИ

Рассмотрен шестииктный дольник как один из ключевых размеров украинской поэзии 1960–1970-х гг. Проблематизируется вопрос цезурности этого размера. Показана неполнота современных принципов определения цезуры

в дольнике; предложены дополнительные ее критерии. Иллюстрируются отдельные случаи метрической неоднозначности шестистиктного дольника.

Ключевые слова: стих, тонический стих, дольник, цезура, украинская поэзия XX века.

Yaryna Khodakivska,
associate in the Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SIX-ACCENT DOLNIK IN THE UKRAINIAN POETRY OF THE 1960–1970: THE TYPOLOGY PROBLEM

The paper deals with six-accent dolnik that considered as a poetical meter in the Ukrainian poetry of the 1960–1970. The importance of the caesura problem emphasized for these meters. There is a proposal to extend the principle of determining the caesura. The article gives some examples of metric ambiguity for six-accent dolnik.

Keywords: verse, accent verse, dolnik, caesura, Ukrainian poetry of the XX century.

УДК 398(477.43)

Шалак О.І., к. філол. н., ст. наук. спів.,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М.Т. Рильського НАНУ

ФОЛЬКЛОРНІ ЗАПИСИ ПОЛЬСЬКОЇ ДОСЛІДНИЦІ ЛЮЦИНИ СТАДНИЦЬКОЇ НА ПОДІЛЛІ: ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ ФІКСАЦІЇ ТА ЕДИЦІЇ

Записи Л. Стадницької з передмістя Немирова на Поділлі – одна з малодосліджених тем в історії української фольклористики другої половини XIX ст. Здійснюючи текстологічний аналіз публікацій Л. Стадницької у виданнях «Slovanský sborník» (1883, №9) «Wędrowiec» (1883, т. 42), «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej...» (т. XII, 1888), О. Шалак розкриває риси збирацьких засад та едиційної практики фольклористики у контексті наукових методів Антропологічної комісії Краківської Академії знань.

Ключові слова: метод, фіксація, весільний обряд, едиційні принципи.